

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Людмила Глинська

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Проаналізовано ідентифікаційні переваги української молоді у процесі модернізації українського суспільства. На основі результатів соціологічних досліджень з'ясовано особливості соціокультурної самоідентифікації молоді в умовах реальної дійсності, зокрема соціальної, національної, політичної, моральної ідентичності, що свідчить про різнопланову включеність молоді людини в соціум і певний ступінь її соціальної зрілості. Схарактеризовано основний механізм соціокультурної ідентифікації, виявлено основні детермінанти сучасних соціокультурних ідентифікаційних процесів і окреслено духовно-моральний образ сучасної молоді.

Глинская Людмила. Особенности социокультурной самоидентификации украинской молодежи

Проанализированы идентификационные предпочтения украинской молодежи в процессе модернизации украинского общества. На основании результатов социологических исследований определены особенности социокультурной самоидентификации молодежи в условиях реальной действительности, в частности, социальной, национальной, политической, моральной идентичности, что свидетельствует о разноплановой включенности молодого человека в социум и об определенной степени его социальной зрелости. Охарактеризован основной механизм социокультурной идентификации, выявлены основные детерминанты современных социокультурных идентификационных процессов и определен духовно-моральный образ современной молодежи.

Glyns'ka Lyudmyla. Features of sociocultural identity of the Ukrainian youth

The paper analyzes identification preferences of the Ukrainian youth in the process of modernization of the Ukrainian society. Based on the results of sociological surveys there has been determined the features of socio-cultural identity of young people in conditions of real life, and social, national, political, moral identity in particular, which indicates a diversified involvement of a young man into society and a certain degree of his social maturity. The paper also characterizes the basic mechanism of socio-cultural identification, it also defines the main determinants of contemporary socio-cultural identity processes and spiritual and moral character of today's youth.

Ключові слова:

ідентифікація, соціокультурна самоідентифікація, молодь.

идентификация, социокультурная самоидентификация, молодежь.

identification, socio-cultural identity, the youth.

Сучасне українське суспільство є мозаїчним ідентифікаційним простором, у якому міститься безліч варіантів ідентифікаційних стратегій і способів соціальної самоідентифікації людини, що потребує спеціального наукового дослідження впливу як зовнішніх соціокультурних детермінантів, так і внутрішніх індивідуальних чинників. Сьогодні в умовах масової культури і професійного культурного вибору молодій людині у процесі соціалізації доводиться долати чимало труднощів, а це вимагає від неї відповідального внутрішнього пошуку і правильних рішень. Досить часто доводиться самому вирішувати, визначаючи для себе достойні цінності, мотиви і вчинки. Саме тому соціокультурна самоідентифікація молоді людини в умовах українського суспільства, що трансформується, є складним і багатограним процесом.

Останнім часом з'явилося чимало публікацій із проблеми соціокультурної ідентифікації українців у суспільстві, що трансформується. Значну роль у концептуалізації ряду аспектів соціокультурної самоідентифікації особи в умовах змін відіграли праці таких дослідників, як З. Голенкова, Г. Дилигенський, Л. Дробіжева, Т. Заславська, В. Арбеніна, О. Злобіна, О. Резнік, С. Кисельов, Г. Палій, О. Філіппова та ін. У дослідженнях цих науковців аналізуються різні аспекти порушеної проблеми, проте праць, які б містили комплексний, узагальнений аналіз проблеми саме соціоку-

льтурної самоідентифікації української молоді в умовах сучасних соціокультурних змін, незначна кількість.

Усе це й визначило мету нашої статті, яка полягає у спробі висвітлити основні особливості соціокультурної самоідентифікації української молоді у процесі модернізації українського суспільства. У роботі ми спиралися на результати соціологічних досліджень за цією проблематикою, що проводилися останнім часом в Україні.

Самоідентифікація як явище, що формується у процесі соціалізації, зазвичай інституціалізоване, тобто пов'язане з основними соціальними інститутами й проявляється у поведінці, що відповідає інституціональним вимогам. Сучасне суспільство зацікавлене у високому рівні самоідентифікації індивідів, що до нього належать. Це, з одного боку, підвищує ефективність громадського контролю, а з іншого – сприяє розвитку індивідуальності. Тому руйнування або різка зміна соціальних регулятивів – інститутів – може призвести до масової втрати ідентичності, зумовити пошук її нових форм і навіть стати причиною девіантної поведінки.

Вивчаючи феномен самоідентифікації людини, варто проаналізувати зміст цієї категорії. У сучасній науковій літературі найчастіше трапляються терміни-синоніми: «самосвідомість» та «ідентичність», які принципово різняться і за змістом, і за значенням. При цьому самосвідомість є

найбільш загальним поняттям, що позначає усвідомлення людиною своєї особливої специфіки, а ідентичність характеризує індивіда переважно з погляду його належності до певної спільноти, групи.

Процес самоідентифікації – всебічний і глибокий; він передбачає свідоме ототожнення однієї людини з іншою або групою людей, зразком, а також залучення до свого внутрішнього світу й прийняття норм, цінностей, зразків як власних, відкрите наслідування їх. Соціокультурна самоідентифікація людини – це двосторонній процес становлення, функціонування й розвитку соціальної ідентичності, що поєднує акти зовнішньої ідентифікації та самоідентифікації особи.

В умовах соціокультурних трансформацій, що характеризують сучасний етап розвитку українського суспільства, для молодої людини набуває актуальності необхідність соціального самовизначення. Глибокі зміни в житті українського суспільства створили унікальні механізми формування нових соціогрупових ідентифікацій суспільства. Зросла й потреба ототожнення себе з чимось, що привело до ідентифікаційного синдрому, завдяки якому зросла необхідність формування нових механізмів соціогрупових ідентифікацій, зокрема активізувався процес соціальної ідентифікації молодої людини.

Основна функція соціокультурної ідентифікації для людини – узгодження її особистих інтересів з інтересами соціальних спільнот, які забезпечують самозбереження людини як індивіда й особистості, захищають її основні інтереси, сприяють реалізації потреб у самоствердженні, розвитку й самовираженні. Основний механізм соціокультурної ідентифікації полягає у співвідношенні особистих інтересів, цінностей і моделей поведінки з інтересами різних спільнот, які можуть бути не завжди близькими за своїм характером або й проблематичними. Саме соціокультурна ідентифікація сприяє соціалізації: вона робить людину готовою прийняти соціальні норми як свої внутрішні настанови, як керівництво до дії і бути здатною до об'єктивної та диференційованої самооцінки.

Основними детермінантами сучасних соціокультурних ідентифікаційних процесів можна вважати реорганізацію політичних та економічних структур, ускладнення соціально-стратифікаційної системи суспільства, розширення рамок соціальної взаємодії, зростання інформаційних потоків, культурне розмаїття, а також значну модифікацію нормативно-ціннісної системи й моделей соціальної поведінки. Саме ці та інші чинники зумовлюють сьогодні нестабільність і аморфність соціокультурного середовища, до якого українці змушені пристосовуватися. Тому на сучасному етапі становлення України знач-

на увага приділяється молоді, адже саме вона є тим соціальним середовищем, у якому відбувається формування майбутньої держави. У своїх ідеях молодь акумулює потенціал політичних, культурних та економічних перетворень.

На підставі результатів різних соціологічних опитувань ми дійшли висновку, що в українському суспільстві соціокультурна ідентифікація молоді виконує насамперед адаптивно-захисну функцію, а самоідентифікація людини є показником ступеня та способу її адаптації до соціальної нестабільності. Результати соціологічних досліджень соціальної самоідентифікації свідчать про те, що останнім часом значно зросла кількість молодих людей (понад 56%), які повною мірою усвідомлюють себе громадянами України. Очевидно, це пов'язано з тим, що серед молоді переважно більшість становлять студенти, які впродовж навчання виконують своєрідний громадянський обов'язок. Третина молодих людей ідентифікують себе з громадянами світу, близько 12% – із європейцями.

Щодо національної та етнічної самоідентифікації, то близько 70% молодих людей вважають себе представниками своєї національності. Серед них збільшується кількість тих, хто усвідомлює себе саме українцями. Це свідчить, на нашу думку, про зростання динаміки сприйняття та засвоєння молоддю української культури, що є необхідною умовою формування української нації як культурної та політично-територіальної спільноти.

Однак глибоко усвідомлена загальнонаціональна ідентичність не виникає як така, а є результатом цілеспрямованої діяльності державних інститутів і владних структур, діяльність яких спрямована на утвердження домінуючої ролі української культури та формування на цій основі української ідентичності населення країни. Найпоширенішими елементами соціокультурної самоідентифікації молоді є мова, народні звичаї, обряди та віросповідання. Проте в одних самоідентифікація базується на мовному ґрунті, а в інших – на духовних елементах традиційно-побутової культури.

Ментальність молоді виявляється й у розбіжностях, яскраво виражених в індивідуалістичному та колективістському світосприйнятті. Так, основний критерій індивідуалізму ґрунтується на тому, що молода людина приймає рішення та діє відповідно до своїх особистих цілей, які переважають над громадськими. Головні цінності індивідуалістичної культури – свобода у вчинках і самодостатність, самостійність у судженнях, володарювання, прагнення виділитися з-поміж інших і незалежність від групи. Основний сенс колективізму, на думку молоді, – це насамперед пріоритет групових інтересів над особистими. При цьому

соціальна ідентичність є більш значущою, ніж індивідуальна, тому зв'язок із групою більш тісний, переважає потреба допомогти іншим, виявити піклування, а якщо необхідно, то й підкоритися.

Не менш важливим показником громадянської самоідентифікації молоді є політична ідентифікація. Однак процес політичної соціалізації молоді відбувається досить повільно, спостерігається низький рівень політичної культури. Так, за даними всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного Інститутом досліджень соціального капіталу, політикою цікавиться лише 16% молоді, 46,2% – цікавляться лише періодично, 19,1% – байдуже ставляться до неї, а 16,9% – взагалі не цікавляться. А це свідчить про недовіру молоді до діяльності сучасних політичних партій, низький рівень довіри до всіх органів державної влади України, впевненість у неможливості впливати на перебіг політичних подій.

Важливим компонентом політичної культури молоді є її політична активність, участь у діяльності політичних партій і молодіжних громадських об'єднань. Так, за результатами загальноєвропейського дослідження «Ціннісні орієнтації населення», яке проводилося в Україні Центром «Соціальний моніторинг» і Українським інститутом соціальних досліджень, понад 40% молодих людей є членами певної громадської організації, а 18% працюють на волонтерських засадах. Причому серед цих організацій називаються профспілки, партії, релігійні організації, служби соціальної допомоги, спортивні, екологічні об'єднання, а також ті, що займаються організацією дозвілля, проблемами здоров'я тощо.

Серед молоді посилюється також тенденція до аполітичності масової свідомості й поведінки. Так, за даними анкетування, проведеного лабораторією соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 16,5% респондентів взагалі не бере участі у виборах влади будь-якого рівня. Серед причин такого негативного ставлення до політики молоді люди називають розчарування у здатності політиків змінити життя на краще (16,5%), невіру в те, що їхня позиція й голос щось можуть змінити (29,7%), а для кожного четвертого (25%) – це просто нецікаво.

Отже, процес формування політичної культури молоді є складним і тривалим і потребує засвоєння певних загальнокультурних і політичних знань. Молоді люди мало цікавляться політичним життям не тому, що воно їм байдуже, а тому, що не вірять у свою здатність щось змінити в державі, а це може призвести до повної відчуженості молоді від соціально-політичної сфери.

Важливе значення для процесу соціалізації та самоідентифікації молоді має засвоєння відповід-

ної системи цінностей, настанов, норм і стереотипів. Цінності – це загальноприйняті уявлення людей про цілі та шляхи їх досягнення, які нав'язують їм певні соціально прийнятні способи поведінки. Ціннісні орієнтації формують настанови суб'єкта діяльності, що значною мірою зумовлює спрямованість соціальної поведінки індивіда в його повсякденній діяльності [1, с. 98].

Дослідження сучасних науковців свідчать, що соціальні зміни останніх років, пов'язані з переходом суспільства від однієї моделі життєдіяльності до іншої, у свідомості молоді, її смисло-життєвих настановах ще не зруйнували прагнення до досягнення соціально значущих позитивних ідеалів і цінностей. У молодих людей спостерігається більш високий, порівняно зі старшим поколінням, рівень нетерпимості, особливо за національною ознакою. Істотними є також проблеми, зумовлені такими протиріччями, як багатство й бідність, освіченість і безграмотність, цінність здоров'я, захоплення спортом і наркоманія, паління, алкоголізм.

Не менш актуальними є проблеми молоді, пов'язані з духовно-моральною сферою буття: брак світоглядних основ смислоорієнтації та соціально-культурної ідентифікації; руйнування механізму наступності поколінь унаслідок загальної дезінтегрованості культури, «розмивання» ціннісних засад і традиційних форм суспільної моралі; зниження у молоді інтересу до вітчизняної культури, її історії, традицій, до носіїв національної самосвідомості; падіння престижу освіти як способу соціальної адаптації, культурної спадкоємності та форми особистісної самореалізації; низька активність молоді у процесі розв'язання загальнонаціональних, регіональних і місцевих проблем.

Одним із важливих напрямів соціокультурної самоідентифікації молоді є поведінкова самоідентифікація, яка відображає судження про себе як носія тих рис, які формують тип поведінки загалом. Результати анкетування, проведеного серед молоді міста Мелітополя, засвідчили: значна частина респондентів вважають себе діяльними й організованими людьми (27% і 25% відповідно), що дає їм змогу добре вчитися, поєднувати навчання з роботою, а в майбутньому – допоможе зробити гарну кар'єру й забезпечить просування по службі. Більшість учасників анкетування вказала на те, що організованість як цінність і стиль життя прищеплена їм батьками й реалізується в повсякденному житті, навчанні, сім'ї. Самоідентифікація за цією позицією пов'язується в молоді з життєвими успіхами й можливостями долати труднощі. Серед опитаних 18% ідентифікують себе з винахідливими людьми, а 17% – із завзятими. Незначну різницю в цих показниках можна пояснити насамперед тим, що більшість респон-

дентів пов'язують винахідливість виключно з розв'язанням нестандартних ситуацій і, визначаючи себе винахідливими, позиціонують і як наполегливих.

Досвідченість як ідентифікаційну позицію молоді визначили лише 23% опитаних, які вважають, що мають достатній багаж знань і уявлень про соціальну дійсність. Серед респондентів 15% позиціонують себе з роллю «новатор», вбачаючи сенсом свого життя зміну, розвиток, досконалість. У реальності такі здібності може мати особа з особливим, відмінним від оточення характером. Отже, отримані результати свідчать, що сучасна молодь досить амбітна, і це дає надію на формування в українському соціумі значного прошарку творчих особистостей.

Проведений аналіз дає змогу твердити, що загалом в українській молоді сформована соціокультурна ідентичність різних типів і видів: соціальна, політична, моральна, поведінкова, що може свідчити про їх різнопланову соціальну включе-

ність і певний ступінь соціальної зрілості. Молодь, будучи значною соціально-демографічною групою у структурі населення нашої країни й найголовнішим агентом соціальних змін, має значний інноваційний потенціал, який можна ефективно використовувати на користь усього суспільства. Для особистої самоідентифікації молоді характерні такі ознаки, як нестійкість, лабільність, брак остаточної сформованості, реактивність щодо змін соціокультурного середовища, але при цьому саме молодь має цілий набір соціальних ресурсів, які сприяють вищій адаптивності та інновативності в умовах сучасних трансформацій. Однак для більш повної характеристики особливостей соціокультурної самоідентифікації молоді доцільно було б зробити порівняльний аналіз структури ідентифікаційних переваг і провідних механізмів соціальної ідентифікації, характерних для представників різних груп української молоді – школярів, студентів, молодих робітників, фахівців та інших малих соціальних груп.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк В. В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации : (поколенный подход) / Гаврилюк В. В., Трикоз Н. А. // Социологические исследования. — 2002. — № 1. — С. 96—105.
2. Соціальний капітал Львівщини та його проєкція на активність молоді в громадському житті [Електронний ресурс] // Інтернет-ресурс Інституту дослідження соціального капіталу. — Режим доступу : <http://risclviv.wordpress.com/2010/09/11/hello-world/> — Назва з екрану (15.04.2013).

Відомості про автора:

Глинська Людмила Федорівна
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна.
doi:10.7905/vers.v1i1.657

Надійшла до редакції: 28.03.2013 р.

Прийнята до друку: 08.04.2013 р.

References

1. Gavrilyuk, V. V. and Trikoz, N. A. (2002) Dynamics of value orientations in the period of social transformation : (generation approach). *Sociological researches*, 1, 96–105. [in Russian]
2. *Social capital of Lvivshchyna and its projection on the youth activity in public life*. Retrieved from : <http://risclviv.wordpress.com/2010/09/11/hello-world/>. [in Ukrainian]